

89 ผืนผ้า จิตรกรรมอีสานผ้าพระเวสบูชาในหลวงรัชกาลที่ 9

Eighty-Nine Vessantara Cloths of Isan Painting of the Ninth King of the Chakri Dynasty

หม่อมสวรรค์ อุ่ม่านทรัพย์

Homesawan Umansab

ทัศนศิลป์ คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

Visual Art, Faculty of Painting Sculpture and Graphic Arts Silpakorn University

(Received : May 13,2020 Revised : June 1,2020 Accepted : June 4,2020)

บทคัดย่อ

ผ้าพระเวส หรือ ผ้าผะเหวด เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของคนอีสาน ภาพวาดบนผืนผ้าสะท้อนให้เห็นถึง ความคิด คติทางความเชื่อทางศาสนาผ่านเรื่องราวของพระเวสสันดรชาดกเป็นเสมือนการบันทึกภาพวาดของช่างเขียนเพื่อนำไปใช้ประกอบการเทศน์พระเวส และพิธีเชิญพระเวสเข้าเมืองขบวนแห่ผ้าพระเวส เป็นพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนามีคุณค่าโดยในการให้ความรู้แก่คนอีสานผ่านภาพคติธรรม คำสอน ที่มีแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างบุญและบริจาคทาน เป็นการให้ความรู้ทางปัญญาแก่ชุมชนโดยมีพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ การสร้างผ้าพระเวส จำนวน 89 ผืนนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะสร้างสรรค์และอนุรักษ์ผลงานจิตรกรรมอีสานที่นับวันจะเลือนหายไปตามกาลเวลา อันได้มาจากกการได้ศึกษาข้อมูลงานจิตรกรรมอีสาน และการสัมผัสประสบการณ์การเรียนรู้การเป็นช่างพื้นบ้าน หรือ ช่างแต้มในวัดภาคอีสาน จากการเรียนรู้ฝึกฝนเทคนิคและกระบวนการถ่ายทอดแบบวิถีของช่างพื้นบ้าน เพื่อทำความเข้าใจและอนุรักษ์รูปแบบงานจิตรกรรมอีสานเอาไว้ อีกทั้งในกระบวนการสร้างสรรค์ความคิดเชิงเนื้อหาได้น้อมนำเอาเรื่องราวพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เข้ามาเป็นแบบในการสร้างสรรค์เพื่อเป็นการน้อมสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ที่ทรงเป็นพระผู้ให้ ไร่เป็นพุทธบูชา ตามเจตนารมณ์ของผู้วิจัยในการสร้างสรรค์เพื่อทำให้เกิดสาธารณประโยชน์ในด้านการสืบสานอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาวไทยอีสาน และเพื่อเป็นการบูรณาการความรู้เดิมปรับประยุกต์วิธีการมาพัฒนาให้เกิดเป็นผลผลิตทางภูมิปัญญาไปในทางการพัฒนาจากองค์ความรู้ศิลปะร่วมสมัยเพื่อให้เข้าถึงคนในชุมชนผ่านงานบุญพระเวส

คำสำคัญ : ผ้าพระเวส ผ้าผะเหวด จิตรกรรมอีสานร่วมสมัย ในหลวงรัชกาลที่9 ศิลปะชุมชน

ABSTRACT

The Vessantara cloth, known as “Pha-ved Cloth” is a cultural heritage of the northeastern (Isan) people, which the fabric paintings have reflected the notion and religious beliefs through the story of Vessantara Jataka as a record of the paintings of the writers in the support to the Vessantara preaching and ritual ceremony in inviting Pra-ved into the city. The Pra-ved procession is a Buddhist ritual as a strategy to educate the Isan people through Buddhist doctrine and teachings containing the concepts of merit-making and giving alms, and educating the community where the Buddhism is the center of the mind. The objective of offering eighty-nine Pra-ved cloths is to create and preserve the Isan painting that is fading away over time due to changes in the livelihoods of the Isan people. The refurbishment of Pra-ved cloth is therefore aimed to bring the body of technical knowledge in contemporary art to develop the Pra-ved fabric painting that maintains the charms of the Isan painting process through the investigation of Isan painting and absorption of the learning experience of being a voluntary folk technician or painter in the northeastern temples, learning and practicing techniques and transfer process of the traditional way of folk craftsmen to understand and preserve the northeastern painting style. Regarding content creation process, the story of the royal activities committed by His Majesty King Bhumibol Adulyadej has been adopted as a creative model under this royal gratitude who is the Great Giver deserving a Buddhist worshiping in accordance with the researcher’s intention in creating to bring about the public interest in the cultural heritage preservation of Isan people as well as to integrate the prior knowledge and evolutionary methods to develop wisdom based on the contemporary art knowledge to outreach the community people through the Pra-ved merit-making ceremony.

Keywords : Vessantara Cloth, Pha-Ved Cloth, contemporary Isan painting, Nineth King of the Chakri Dynasty, community arts

บทนำ

งานบุญพระเวสของชาวอีสานเป็นพิธีกรรมแห่งความอุดมสมบูรณ์ที่ช่วยลดความวิตกกังวลภายในใจของชาวบ้านที่จะต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนของธรรมชาติ ขณะเดียวกันบุญพระเวสก็ได้ช่วยกระชับโครงสร้างทางสังคมของหมู่บ้านให้มั่นคงยิ่งขึ้นบุญพระเวส จึงเป็นส่วนหนึ่งของกลไกที่ทำให้ชาวบ้านได้สร้างขึ้นและร่วมปรับเปลี่ยนผสมและกลมกลืนวัฒนธรรมที่มีจากภายนอกให้เข้ากับเงื่อนไขภายใน (สุริยา สมุทคุปต์, 2534) เป็นงานที่มีพิธีการที่ช่วยให้ชาวบ้านได้สร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ผ่านรูปแบบของพิธีกรรมทางศาสนา เป็นกิจกรรมที่สร้างพื้นที่ระหว่างของความจริงและการจำลองโลกอุดมคติและจินตนาการให้อยู่ร่วมกันอย่างมีชีวิตชีวา เพื่อให้คนในชุมชนรู้สึก ร่วมชื่นชมในโลกแห่งความจริงนี้ ซึ่งนัยสำคัญของงานนี้คือการสร้างและกระชับความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างแนบแน่น ที่อีกทั้งยังเป็นกุศโลบายให้ผู้คนได้ซึมซับ รำลึกถึงการบำเพ็ญทานบารมี การสละความเห็นแก่ตัวเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่นผ่านการทำบุญและฟังเทศน์เรื่องมหาเวสสันดร ชาตกร่วมกัน เรื่องราวที่พบในมหาเวสสันดรชาตกถานั้น ผ่าหะเหวดจึงเป็นเสมือนตัวแทนภูมิปัญญาพื้นบ้านของบรรพชนรุ่นก่อนที่อาศัยความแยบยลโดยการใช้ผืนผ้าขนาดยาวเขียนภาพเล่าเรื่องแสดงข้อคิดทางธรรมแก่ผู้รับชมโดยไม่จำกัดระดับและความแตกต่างของภูมิธรรมและสติปัญญาที่คละกันไปตามแต่บุคคลความคิดความเชื่อผ่านเรื่องเล่าชาดก ยังมีความสำคัญในแง่ของการสร้างแบบอย่างรากฐานและปลูกฝังค่านิยมในการอยู่ร่วมกันในชุมชน คติธรรมที่ปรากฏ การยกสัญลักษณ์หยิบขึ้นมาเปรียบตัวละครในแต่ละเรื่องจะแฝงคติธรรมผ่านสัญลักษณ์และรูปแบบความในรูปแบบต่างๆของธรรมะเอาไว้ ณ ดังนี้ การสร้างพระเวส เพียงเพื่อเป็นสิ่งประกอบบูชาที่ดี หรือเพื่อเป็นอุเทศิกเจตีย์น้อมนำจิตใจให้ระลึกถึงคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ดี ล้วนแต่เป็นการสร้างทัศนียภาพทางการสร้างสรรคชีวิตที่สืบสานถ่ายทอดส่งต่อไปยังรุ่นสู่รุ่นหลานที่ห่างหายไปวิถีชีวิตแบบเดิมที่อยู่ใกล้ชิดกับวัดกับพระ เป็นการส่งต่อความดีงามผ่านการมองทัศนียภาพและเก็บสังเคราะห์ผ่านภาพวาดที่ร้อยเรื่องราวแทนตัวอักษร โดยใช้การอุปมาอุปมัยเปรียบกับเหตุการณ์ชีวิตที่เกิดขึ้นจริงในยุคสมัยของตน

คุณค่าทางสุนทรียภาพของจิตรกรรมผ้าพระเวส นั้นคือการนำเอาโลกของ "ศิลปะ" มาเป็นภาพสัญลักษณ์ที่ใช้ในการเปรียบเทียบอุปมาอุปมัย เพื่อแสดงให้เห็นถึง แก่ ของหลักคำสอนของศาสนา ที่มุ่งเน้นให้คน กระทำความดี และแสดงให้เห็นถึง คำสอนด้านคุณธรรม การเกิดรูปแบบของภาพเขียนพุทธประวัติชาดก ปรีศนาธรรมนั้นขึ้นอยู่กับภูมิธรรมของแต่ละบุคคลจะตีความหมายหากจะยึดมั่นเป็นความถูกต้องไปเสียหมดก็คงจะยากเพราะเป็นการสมมุติแบบมาเพียงตามช่วงสภาวะธรรมของช่างแต่สิ่งก็คือศิลปินผู้สร้างสรรคที่พอเรียนรู้มาเท่านั้น สิ่งที่จะอธิบายผิดถูกไม่ใช่การอาศัยเหตุผล แต่ให้เจตนาของผู้สร้างเป็นสิ่งสำคัญ ทั้งนี้การสร้างเรื่องสมมุติขึ้นอาจนำไปสู่ความจริงอันสูงสุดได้การอุปมาอุปมัยสร้างแบบภาพปรีศนาธรรมขึ้นเพื่อให้เห็นสามารถใช้การพิจารณาตามเหตุปัจจัยและสิ่งที่ตนประสบมาร่วมทำให้รู้ทั้งจริงแบบสมมุติและจริงแบบจริงแท้ที่นำเราไปสู่การสร้งประโยชน์และสู่การมีอิสรภาพทางการคิดที่แท้จริงได้

กรอบความคิดของ 89ผืนผ้าจิตรกรรมอีสานผ้าพระเวสบูชาในหลวงรัชกาลที่9 ได้มีการจัดทำและบริจาคนผ้าพระเวส ให้แก่องค์กรในชุมชน วัด ในหมู่บ้านเพื่อใช้ในการประกอบพิธีทางศาสนา โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใดๆ เนื่องจากความตั้งใจของการทำวิจัยนี้มีความต้องการที่จะนำเอาศิลปะเข้าไปช่วยเหลือชุมชนที่ขาดแคลนทรัพยากรในการจัดซื้อผ้าพระเวสและอนุรักษ์ประเพณีของชาวอีสานที่มีความเลื่อมใสในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอันเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนอีสาน โดยใช้ศิลปะเข้าไปมีส่วนร่วมทางความรู้สึกของคนในชุมชนให้เกิดความรักและหวงแหนศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอันเป็นตัวแทนของชุมชนที่เชื่อมโยงอัตลักษณ์และตัวตนของคนอีสานที่มีความเหนียวแน่นในความศรัทธาและความเชื่อต่อพระพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสร้างสรรคผลงานจิตรกรรมผ้าพระเวสร่วมสมัย ผ่านงานจิตรกรรมอีสาน
2. เพื่อบูรณะและอนุรักษ์งานจิตรกรรมอีสานโดยเอาเทคนิคทางศิลปะกระบวนการทางศิลปะ เช่น การใช้วิธีการใช้แม่พิมพ์ตะแกรงไหมมาสร้างลวดลายผ้า เพื่อยืดอายุการใช้งานแทนการใช้สีฝุ่น หรือสีน้ำ
3. เพื่อผลิตผลงานจิตรกรรมผ้าพระเวสร่วมสมัยไปใช้ในการประกอบพิธีกรรมในงานบุญพระเวสและแจกจ่ายไปยัง หน่วยงานและชุมชนที่ขาดแคลนโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย
4. เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแห่งพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และเพื่อเทิดพระเกียรติคุณของพระองค์ ในฐานะพุทธมามกะผู้ทรงเป็นแบบอย่างอันดีงามในการดำเนินชีวิต

5. เพื่อพัฒนากิจกรรมทางสังคมโดยการนำเอาศิลปะเข้าไปเป็นส่วนร่วมและทำให้คนในชุมชนมีความภูมิใจในการเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมทางศาสนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การรวบรวมข้อมูล

1. การศึกษาแนวคิดของงานบุญพระเวส

แนวคิดเกี่ยวกับงานบุญและประเพณีในภาคอีสานสืบเนื่องมาจากพิธีกรรมทางความเชื่อทางศาสนาทั้งในกรอบความเชื่อที่เกี่ยวกับเรื่องของผี และความเชื่อทางศาสนาพุทธ แนวคิดของประมวล พิมพ์เสน (ประมวล พิมพ์เสน, 2545, หน้า4-5) มองว่าความเชื่อของชาวอีสานจะแบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือก่อนพุทธศาสนาจะเข้ามา และช่วงอิทธิพลของพุทธศาสนา ช่วงก่อนพุทธศาสนาจะเข้ามาชาวอีสานเชื่อในเรื่องผี นางไม้ เชื่อในเรื่องอำนาจลี้ลับอยู่ตามภูเขา แม่น้ำ อากาศ ท้องฟ้า โดยเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีพระยาแถนเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์ หลังจากได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาคำสอนของพระพุทธศาสนาไม่ปฏิเสธเทพบนเมืองฟ้าหรือบนสวรรค์ แต่จะชี้ให้เห็นว่าเทพนั้นไม่ได้มีอิทธิพลมากไปกว่ามนุษย์ คำว่า แถน จึงพญาคองคที่เนรมิตฝนความเชื่อของชนชาวอีสานโบราณจึงมา เปลี่ยนเป็น พระพรหม พระอินทร์ และ เทวดา ซึ่งให้คนรู้จักมีเหตุและผลไม่ม่งมาย ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดจากเหตุดับลงก็ด้วยเหตุ ดังนั้นพิธีกรรมในงานบุญจึงแทรกไปพร้อมกับความเชื่อของทั้งสองสิ่ง รวมไปถึงอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์แนวคิดของเกวลิน ภูมิภาค (เกวลิน ภูมิภาค, 2543, หน้า 45-201) ได้อธิบายสังคมอีสานถึงแม้จะมีความเข้าใจคำสอนไม่ลึกซึ้งมาก แต่ก็มีใจฝักใฝ่ในความดีแล้วความชั่วและทำจิตใจให้สงบ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เองเป็นสิ่งที่ซ่อนอยู่ในจิตใจของคนอีสานต่อการปฏิบัติตามคำสอนของศาสนา และมีบทบาทของคนอีสานในการประพฤติปฏิบัติตามครรลองครองธรรม ตามขนบธรรมเนียมประเพณี ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรม ที่ผ่านความเชื่อและพิธีกรรมได้บรรจุลงใน ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ เป็นจารีตที่คนอีสานถือปฏิบัติสืบต่อมาผ่านงานบุญประเพณีทั้ง12 เดือน ซึ่งงานบุญพระเวสนั้นก็เป็นหนึ่งใน บุญประเพณี ที่เรียกกันว่า บุญเดือนสี่ หรือบุญมหาชาติ

บุญพระเวสมีจะจัดกันในช่วงระหว่างเดือน กุมภาพันธ์ และ มีนาคม คนโบราณเชื่อกันว่า อาณิสงค์ของการร่วมงานบุญมหาชาตินั้นจะไปเกิดในยุตพระศรีอาริยมตโดย ด้วยคติความเชื่อนี้ทำให้งานบุญพระเวสนั้นคงความสำคัญจนถึงปัจจุบัน เพราะนอกจากจะเป็นการทำนุบำรุงศาสนาและวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นงานระดับชุมชนที่ทำให้ในชุมชนได้ปฏิสัมพันธ์ ได้มีส่วนร่วมในการทำบุญ ซึ่งโครงสร้างของพิธีกรรมจะเริ่มต้นจากการประชุมวางแผน ปรีกษาหารือกันระหว่างผู้นำหมู่บ้าน พระสงฆ์ ผู้ทรงคุณที่คนในหมู่บ้านนับถือ บุญพระเวสจะมีกำหนดการ 2 วัน ได้แก่ วันรวมพล ที่เรียกกันว่า วันโหม เป็นวันเตรียมงาน และวันฟังเทศน์ คือวันงาน ซึ่งพิธีกรรมที่ในงานบุญจะประกอบไปด้วย การใส่หนังสือ คือการแบ่งกัณฑ์พระคาถาเพื่อขึ้นเทศน์ของพระสงฆ์ การแห่พระอุคุต การแห่กัณฑ์ลอน และการแห่ผ้าพระเวส พิธีกรรมแห่ผ้าที่เขียนเล่าเรื่องราวของพระเวสสันดรทั้ง13 กัณฑ์ เข้าวัดเพื่อเป็นจำลองเหตุการณ์ของชาดก ในขบวนจะมีการแห่ผ้าเข้าวัด บริเวณรายทางจะประดับตกแต่งด้วยธงทิวสวยงาม มีการแต่งกายในบทบาทสมมุติเป็นพระเวสสันดร พระนางมัทรี ชูชก กัญหา ชาลี ฯลฯ มีดนตรีอีสานและขบวนนางรำแต่งกายสวยงาม

จากการวิเคราะห์กรอบแนวความคิดในเรื่องพิธีกรรมของคนอีสานทำให้มองเห็นถึงกระบวนการของพิธีกรรมงานบุญ ในมิติที่เชื่อมโยงจิตใจของคนอีสานระหว่างการปลุกฝังความคิดความเชื่อในพิธีกรรมที่เป็นนามธรรมสู่ การจำลองเหตุการณ์ สถานการณ์ ปรากฏการณ์ ที่เป็นรูปธรรม ทำให้คนได้รับรู้และปรับสภาพทางกายและจิตใจเข้าสู่การปฏิบัติตามหลักของศาสนาในเชิงความคิดที่เกี่ยวกับการใช้ร่างกายเป็นพาหนะในการสร้างบุญและบารมี อีกทั้งยังเป็นการจินตนาภาพของคนในชีวิตหลังความตายและความเชื่อในเรื่องการเวียนหัวตายเกิด พิธีกรรมในงานบุญมีสภาวะการได้บุญ ความปิติที่ได้ทำบุญให้ทาน ความรู้สึกทางจิตใจที่เป็นนามธรรมเข้าสู่การตีความทางสัญลักษณ์ให้เป็นรูปธรรม ผ่านสิ่งของแทนการสักการบูชา เช่น ดอกไม้ สิ่งของบูชา หรือตัวแทนสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า เช่น เทวรูป ภาพจิตรกรรมบนผ้า เป็นต้น ทำให้คนอีสานใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้าผ่านความรู้สึกทางจิตใจ ทำให้คนที่มีส่วนร่วมเกิดความรู้สึกอ้อมเอมเหมือนได้สร้างบุญครั้งใหญ่ และการเข้าไปสู่สิ่งที่ดีในภพภูมิหน้า

2. การศึกษางานจิตรกรรมอีสานบนผ้าพระเวส

ผ้าพระเวส เป็นงานจิตรศิลป์ของชนชาวอีสาน มีความหมายตรงกับคำว่า พระบุญ ในงานศิลปะไทย นิยมใช้ประกอบขบวนแห่ผ้าพระเวส เป็นผืนผ้าที่มี ขนาดหน้ากว้างราว ๆ 1-1.5 เมตร และมีความยาวหลายสิบเมตรที่ 50 บนผืนผ้าใช้มีการเขียน เรื่องราวเกี่ยวกับ

พระพุทธเจ้า เช่น พระพุทธประวัติหรือชาดก พระมาลัย รวมถึงแต่เรื่องที่นิยม เช่น สังข์ศิลป์ชัย นิทานพื้นบ้านอีสาน เรื่องราวจากมหาเวสสันดรชาดก โดยการเรียกว่า ผืนผ้าในลักษณะดังกล่าวนี้ว่า ผ้าพระเวสนั้น ย่อมเป็นการกำหนดเจาะจงลงไปว่า รูปที่นิยมเขียนบนผืนผ้านั้นเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับมหาเวสสันดรชาดก(จารุณี อินฉัตรฉาย, 2545, หน้า 24-39) โดยจุดมุ่งหมายสำคัญในการสร้างจิตรกรรมบนผืนผ้านั้นคือ เพื่อใช้เป็นเครื่องประกอบบูชาสำคัญที่นำไปแขวนประดับในศาลาการเปรียญ หรือพื้นที่จัดงานบุญมหาชาติ ซึ่งความเชื่อสืบแต่โบราณถือกันว่า อาณิสสรณ์ของการสร้างผ้าพระเวสนั้นนั้นเทียบเท่าได้กับการสร้างพระพุทธรูปหนึ่งองค์

การสร้างสรรค์ผ้าพระเวสนั้นเกิดจากการจดจำและการสั่งสมความรู้ผ่านประสบการณ์ของช่างพื้นบ้าน หรือที่เรียกกันว่า ช่างแต้ม ได้เขียนภาพ และถ่ายทอดออกมาจากการรับฟัง จากกัณฑ์เทศน์ทั้ง 13 กัณฑ์ ซึ่งไม่มีการเรียนการสอนเชิงวิชาการ หรือ มีกฎเกณฑ์แบบแผนที่เคร่งครัดตายตัว อย่างเช่นงานจิตรกรรมประเพณี ดังนั้นแล้ว หลักเกณฑ์เกี่ยวกับทัศนธาตุ และความเข้าใจเกี่ยวกับสุนทรียภาพตลอดจนทักษะวิธีในการสร้างสรรค์ของช่างแต้มส่วนใหญ่จึงเป็นทักษะเฉพาะตนที่เกิดจากการศึกษาและทำความเข้าใจด้วยตัวเองเสียเป็นส่วนใหญ่ โครงเรื่องของพระเวสสันดรชาดกที่ช่างแต้มได้เขียนลงบนผืนผ้าพระเวสนั้น แบ่งเป็น13กัณฑ์ซึ่งในแต่ละกัณฑ์มักจะแทรกแนวคิดที่เกี่ยวกับการสะสมทานบารมี จากสิ่งและทรัพย์สินมีค่า ไปจนถึงสิ่งที่เป็นของรักของหวง พบเจอบิกขกรรมนานาชนิด จนท้ายที่สุดก็สามารถเอาชนะความลำบากนั้นได้ ในวรรณกรรมมุ่งเน้นให้คนเชื่อในคุณธรรมความดี จากการให้ทาน และความเสียสละ ภาพงานจิตรกรรมในแต่ละตอนจึงแฝงไปด้วยแนวคิด สัญลักษณ์ ที่ช่างแต้ม จะต้องถ่ายทอดให้คนได้ตระหนักถึงการทำความดี ผ่านภาพเป็นสัญลักษณ์แทนการเล่าเรื่อง

ภาพผลงานการสร้างจิตรกรรมผ้าพระเวส จึงแสดงถึงความเชื่อของช่างแต้ม ความนึกคิด การถ่ายทอด และสั่งสอนคนคล้ายกับการสร้างหนังสือภาพ ผ่านกระบวนการคิด อารมณ์ความรู้สึก จินตนาการ ของตัวผู้สร้างสรรค์ และประสบการณ์ในการฝึกฝน ในขณะเดียวกันนั้นการถ่ายทอดจะต้องเป็นสารที่ส่งไปยังคนในชุมชน ให้สามารถ "เข้าใจ" และ "เข้าใจ" ในสาระสำคัญของผลงานศิลปกรรมที่สร้างขึ้นได้ด้วย ดังนั้นผู้สร้างสรรค์ จึงต้องรู้จักพลิกแพลงปรับเปลี่ยนแนวทางการสร้างสรรค์ของตนให้สอดคล้องไปรสนิยมของผู้คนในชุมชนเพื่อทำให้คนได้เรียนรู้และรับสารนั้นอย่างเข้าใจ

การลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม

1. การบันทึกเชิงประสบการณ์ คือการเข้าไปสัมผัสกับกระบวนการทำงานแบบช่างแต้ม เรียนรู้วิธีการเขียนจากภาพที่เป็นภาพต้นแบบ การฝึกฝนการร่างภาพผ่านเทคนิคการเขียนจากฟูกัน หมึกจีน ปากกา หรือวัสดุต่าง ๆ ที่ช่างพื้นบ้านได้ถ่ายทอดออกมาบนผลงานจิตรกรรมที่เก่าแก่
2. การบันทึกเชิงการสัมภาษณ์ ได้บันทึกประสบการณ์การทำงานผ่านการอ่านใบลานที่อยู่ในวัด และการลงพื้นที่เก็บข้อมูลสัมภาษณ์ พระอาจารย์ในวัด ช่างท้องถิ่น

เครื่องมือในการบันทึก เป็นเครื่องช่วยในการบันทึกคัดลอกผลงานจิตรกรรม และกระบวนการทำงานทั้งหมดในงานวิจัยมีดังต่อไปนี้

1. กล้องถ่ายรูป ใช้สำหรับบันทึก ภาพผลงาน ผ้าพระเวสผืนเก่า ฐานแต้ม และกระบวนการสร้างผลงานผ้าพระเวส
2. เครื่องมือในการบันทึก สมุดคัดลอกงาน ใช้ในการบันทึกข้อความ รายละเอียดที่เป็นลายลักษณ์อักษร การบันทึกวิธีการเขียน การขึ้นรูปของผลงานผ้าพระเวส
3. กล้องถ่ายวิดีโอ เป็นเครื่องมือที่ใช้บันทึกกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานที่เป็นภาพเคลื่อนไหว กิจกรรมในงานบุญพระเวส และการบันทึกเป็นสารคดีสำหรับเป็นกรณีศึกษาและพัฒนาผลงานขึ้นไป

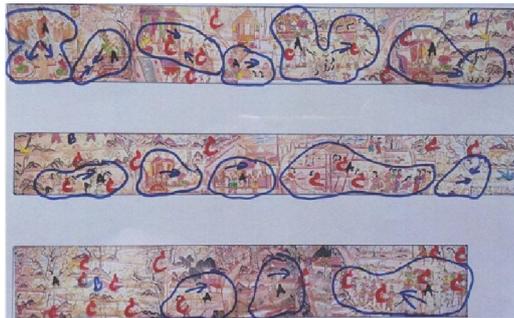
การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบผลงานจิตรกรรมผ้าพระเวส

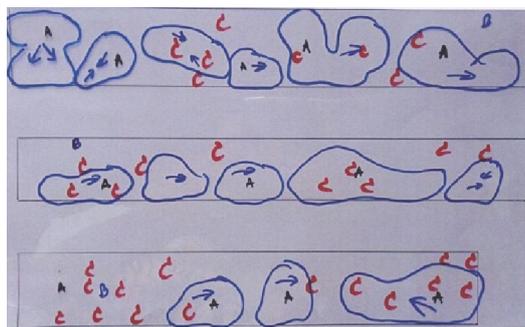
1. ผ้าพระเวส วัดแจ้งสว่างใน ตำบลโนนหัน อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น

ภาพที่1 จิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมของวัดแจ้งสว่างใน อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น ก่อนการบูรณะ
ที่มา : ห่มสวรรค์ อุমানทรย์, 20 มกราคม 2561

ภาพที่2 การวิเคราะห์องค์ประกอบการจัดวางภาพ จิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมของวัดแจ้งสว่างใน
อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น ก่อนการบูรณะ
ที่มา: ห่มสวรรค์ อุमानทรย์, 20 มกราคม 2561

ภาพที่3 อธิบายโครงสร้างทิศทางและตำแหน่งของผืนผ้า
A แทน องค์ประกอบหลักตำแหน่งกัณฑ์
B แทน องค์ประกอบรอง
C แทน รูปทรงที่เป็นเรื่องของเกร็ดความรู้วิถีชีวิต
ที่มา: ห่มสวรรค์ อุमानทรย์, 20 มกราคม 2561

ผ้าพระเวสผืนนี้ สร้างขึ้นเมื่อ 2519 ด้วยคณะผู้ศรัทธาสรางถวายให้กับวัด มีขนาดกว้าง1.20 เมตร ยาว 48เมตร ความเก่าแก่ของผืนผ้ามีอายุเกิน 40 ปีขึ้นไป ตัววัสดุเป็นเนื้อผ้าฝ้าย มีความนุ่มบาง เก่ารักษาแบบเรียบง่ายในศาลาการเปรียญของวัด ถูกม้วนเก็บวางไว้บนธรรมมาศ เมื่อคลี่ดูแล้วมีสภาพขาดชำรุดวิธีการเล่าเรื่องของภาพ เริ่มต้นจากการวางเรื่อง พุทธประวัติและตามด้วยเนื้อหาของพระเวสสันดรชาดก 13 กัณฑ์ จากรูปภาพอธิบายได้โครงสร้างทิศทางการวางตำแหน่งของผืนผ้า เส้นน้ำเงินหรือ ตำแหน่ง A คือองค์ประกอบ

หลัก เป็นกลุ่มโครงสร้างหลักของกัณฑ์ ตำแหน่ง B คือรูปทรงขององค์ประกอบรอง ที่ช่วยส่งเสริมเรื่องราวในแต่ละกัณฑ์ อาทิเช่น วิถีชีวิต กิจกรรมประเพณี ตำแหน่ง C คือกลุ่มรูปทรงแทนเรื่องเกร็ดความรู้วิถีชีวิต เช่น ธรรมชาติ บุคคล ซึ่งนิยมให้การซ้ำของรูปแบบและการกระทำของกลุ่มคน เพื่อเชื่อมโยงไปยังกัณฑ์อื่น ๆ การซ้ำนี้ช่วยให้ภาพเคลื่อนไหวพร้อมกับสร้างเอกภาพของผ้าทั้งผืนได้

ลักษณะการวางโครงเรื่องเป็นแนวนอนเรียงลำดับจากด้านซ้ายไปขวาเหมือนการเขียนหนังสือ การแบ่งองค์ประกอบของผ้า เหมือนกับการตีเส้นบรรทัด จำนวน 3-5 บรรทัด โดยในแต่ละบรรทัดเขียนภาพดำเนินเรื่องใส่รูปทรงของคน สัตว์ และสถานที่ในแนวตั้งเป็นรูปทรงหลักๆ วิธีการสร้างสรรค์ใช้การร่างดินสอและตัดเส้นด้วยปากกาเคมีสลับกับพู่กัน เป็นสีน้ำพลาสติกที่หาซื้อได้ทั่ว ๆ ไป มีการเชื่อม น้ำหนักอ่อน-แก่ และกระจายไปทั่วความยาวของผืนผ้าทั้งหมด ความน่าสนใจของผ้าผืนนี้คือ การวางน้ำหนักของสีที่เป็นบรรยากาศโดยรวมของภาพเป็นสีเทาอ่อน แล้วจึงใช้พู่กันลงสีภาพส่วนที่เป็นธรรมชาติ เช่น ภูเขา ต้นไม้ โดยลงน้ำหนักผู้คนที่หนาและเข้ม อีกทั้งมีการใช้สีสะท้อนแสงร่วมด้วย ใน 2 ลักษณะคือ

1. ขับเน้นความเป็นจุดเด่นของภาพในแต่ละกัณฑ์ให้กับรูปทรงของตัวละครหลัก เช่น พระเวสสันดร พระนางมัทรี กัณฑ์ชาลี ชูชก รวมทั้งภาพของสถาปัตยกรรม คน สัตว์ และสิ่งของ
2. ใช้เพื่อแบ่งองค์ประกอบของการดำเนินเรื่องของ ภาพในแนวนอนและแนวตั้ง เหมือนกับเป็นการ แบ่งช่องบรรทัดให้เกิดพื้นที่ว่าง เพื่อให้สามารถเติมภาพการดำเนินเรื่องในแต่ละกัณฑ์ได้ชัดเจนขึ้น และเป็นการควบคุมการสร้างเอกภาพร่วมของการเล่าเรื่องในแต่ละกัณฑ์ให้แก่ผืนผ้า

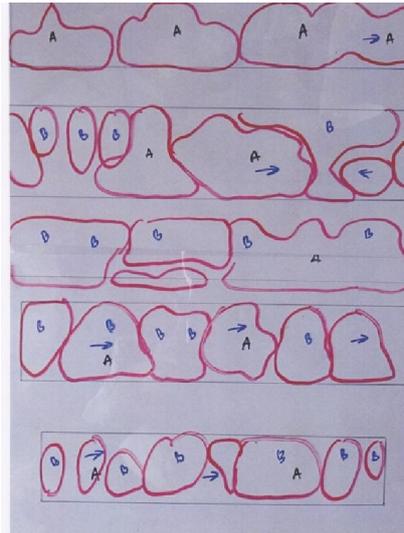
จากภาพผลงานมีการใช้สีชมพูและสีฟ้าเป็นสีให้น้ำหนักเข้มรองลงมาจากสีดำ เชื่อมระหว่างสีสะท้อนแสงและสีของบรรยากาศทั้งหมด ในการเชื่อมการมองเห็นสีดำกับสีสะท้อนแสงนั้นมีความเป็นเอกภาพไม่ดูขัดแย้งกันมากเกินไป การร่างรูปทรงธรรมชาติ สิ่งมีชีวิตอื่นๆ ด้วยดินสอ แล้วตัดเส้นด้วยพู่กัน ให้อารมณ์ที่ลึนไหลเป็นอิสระ และในส่วนของรูปทรงของบุคคลที่เป็นตัวละครหลัก ช่างแต้มต้องการแสดงเส้นที่มีความชัดเจนจึงใช้ปากกาเคมีที่มีความเข้มของสีตัดเส้นให้มีความคม

2. ผ้าพระเวสวัตเสนานิคม บ้านน้ำใส ตำบลขามเฒ่าพัฒนา อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

ภาพที่ 4 จิตรกรรมผ้าพระเวสวัตเสนานิคม บ้านน้ำใส ตำบลขามเฒ่าพัฒนา
อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

ที่มา: ท่มสวรรค์ อุ่มานทรัพย์, 18 เมษายน 2561

ภาพที่5 การวิเคราะห์เพื่อถอดองค์ประกอบการจัดวางภาพจิตรกรรมผ้าพระเวส วัดเสนาณิคม บ้านน้ำใส ตำบลขามเฒ่าพัฒนา อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
A แทน ตำแหน่งก้นท์แต่ละก้นท์
B แทน รูปทรงที่ส่งเสริมเรื่องราวแต่ละตอน
C แทน รูปทรงที่เป็นเรื่องของเกร็ดความรู้วิถีชีวิต
ที่มา: ห่มสุวรรณค์ อู๋มานทรัพย์, 18 เมษายน 2561

ขนาดของผืนผ้าพระเวส มี หน้ากว้าง 1 เมตร ยาว 30 เมตร สร้างขึ้นเมื่อปี 2515 มีการเรียงลำดับภาพเล่าเรื่องจากทางซ้ายไปขวา มีวิธีการเขียนที่ใช้เส้นพู่กันที่เล็ก ใช้สีที่โดดเด่นมีสีส้ม ได้แก่ แดง เหลือง ส้ม เขียว ชมพู ฟ้า คราม มีการใช้ จุด สี เส้น แสดงรูปทรงต่าง ๆ ทำให้เกิดความน่าสนใจเป็นน้ำหนักแสดงระยะใกล้ - ไกลในภาพ แสดงวัตถุที่อยู่ไกลโดยการลดทอนขนาดของวัตถุให้มีความแตกต่างกับไม่ระบายพื้นหลัง แต่ใช้วิธีการระบายในรูปทรง ทั้งพื้นที่ด้านหลังของผ้าไว้ให้เป็นสีพื้นหลัง ระบายสีตัดเส้น วางเรื่องเป็นตอนและยังแสดงภาพพุทธประวัติบางตอนเอาไว้ด้วย วัสดุที่ใช้ คือ ผ้าฝ้ายสีขาวชนิดหนา ที่มีความอ่อนและยืดหยุ่น เย็บขอบหูสำหรับการเกี่ยวแขวน มีการรองผืนผ้าด้วยสีพลาสติก มีร่องรอยดินสอร่าง สีที่ปรากฏคือ สีแดง ดำ เหลือง ชมพู น้ำตาล เขียวเข้ม เขียวอ่อน ส้ม ม่วง น้ำเงิน ฟ้า และขาวเมฆ โขดหิน มีการสร้างความลึก ระยะมีเส้นระดับสายตา แต่เป็นการประดิษฐ์จากรูปทรงธรรมชาติที่สร้างขึ้นจากความเข้าใจ ต้นไม้บางต้นสร้างความรู้สึกเสมือนจริงและแยกพรรณไม้ได้ เช่น ต้นมะพร้าวมีความเหมือนจริง มีระยะและแทนด้วยสีเขียวอ่อน การเขียนเมฆใช้รูปทรงโค้งซ้อนกัน ทำให้เกิดความรู้สึกเคลื่อนไหวเป็นระนาบ การเขียน สัตว์ ได้แก่ ช้าง ม้า กวาง มีการเขียนแบบมีโครงสร้างที่มีความชำนาญ อีกทั้งการเขียนเครื่องประดับและลายผ้ามีการเลือกใช้สีเข้ามาช่วยในการสร้างสรรค์

จากการเล่าเรื่องในผ้าพระเวสที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมสามารถการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างตัวอย่าง ผ้าพระเวสทั้ง 2 ผืนนี้ว่ามีความคล้ายกันคือ ถ้าทั้งสองผืนเกิดจากคติความเชื่อเรื่องเดียวกัน โครงสร้างความเข้าใจอันเดียวกันซึ่งของไว้ในส่วนที่เป็นสัญลักษณ์สำคัญที่เราเป็นตอน ในด้านเทคนิค ผืนผ้าทั้งสองจะทั้งพื้นผ้าสีขาวไว้ด้วยกันถ้วน เกิดเป็นที่ว่างระหว่างรูปทรงสลับทั้งผืนผ้า การตัดเส้นและการระบายสี การใช้สีที่ดูฉูดฉาดแสดงถึงความกล้าหาญของศิลปิน ในการตีความเรื่องราวที่เป็นอุดมคติให้เป็นภาพสัญลักษณ์เชื่อมระหว่างข้อเท็จจริงให้เป็นภาพผ่านรูปแบบทางศิลปะใกล้เคียงกันเพียงบางสิ่งในส่วนของการศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างผ้าพระเวสทั้ง 2 ผืนนี้ จะเห็นว่าเริ่มต้นหัวเรื่องผืนที่1 ผ้าพระเวสวัดแจ้งสว่างใน มีพุทธประวัติตอนเปิดโลกมีปราสาทรายล้อม ผืนที่ 2 ผ้าพระเวสวัดเสนาณิคมเป็นตอนที่สู้กับกิเลสปางผจญธิดาพญามาร การสร้างและดำเนินเรื่องหลายอย่างก็แตกต่างกัน เช่น ผืนที่1 ผ้าพระเวสวัดแจ้งสว่างในนิยมเขียนเส้นที่อิสระ เขียนต้นไม้ที่มีความคล้ายคลึงกันทั้งผืนโดยไม่แยกสายพันธุ์ ผืนที่ 2 ผ้าพระเวสวัดเสนาณิคม เขียนต้นไม้โดยพยายามแยกเป็นชนิดต่าง ๆ ชัดเจน เช่น ไม้ยืนต้น ไม้ประดับ การสร้างระยะด้วยขนาด ปราสาทราชวัง ในขณะที่ผืนที่1 ผ้าพระเวสวัดแจ้งสว่างในจะเล่าเรื่องภาพเป็นระนาบ โดยไม่สนใจความเหมือนจริง สื่อสารรูปแบบอย่างอิสระ ใช้เส้นเป็นตัวนำเรื่องและแบ่งองค์ประกอบภาพ ส่วน

ผืนที่2 ผ้าพระเวสวัดเสนาณิคม ใช้รูปทรงที่ชัดเจนและใช้ระนาบของสีอย่างชำนาญ ชัดเจน ทั้งลวดลายที่สร้างขึ้นอย่างซับซ้อนด้วยน้ำหนัก และความเข้าใจความรู้ในเชิงข้อมูลของยุคสมัย

ผลการงานวิจัย

การสังเคราะห์ข้อมูล

การสังเคราะห์ข้อมูลทางด้านเนื้อหา

นำเสนอเรื่องราวพระเวสสันดรชาดกเกี่ยวกับการให้ทาน บารมี ที่มีทั้งหมด 13 กัณฑ์ ผูกร้อยเข้ากับพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่ว่าด้วยเรื่องของความดีงามของพระองค์ ผ่าน คติธรรม หลักคำสอนของศาสนาพุทธ โดยได้นำเอาเรื่องราวและคำสั่งสอนของพระองค์เข้ามาสอดแทรกในเนื้อเรื่องของพระเวสสันดรชาดก ถ่ายทอดลงผ้าผะเหวด จำนวน 89 ผืน ลงบนผืนผ้าผลงานรูปแบบจิตรกรรมอีสานและคงเทคนิคงานจิตรกรรมของช่างพื้นบ้าน โดยที่ผู้วิจัยได้คงรูปแบบของเรื่องราวในวรรณกรรมอีสานพระเวสสันดรชาดกเอาไว้ เป็นโครงสร้างหลักมิได้ปรับเปลี่ยนเนื้อหา เพียงแต่แทรกเรื่องราวบางส่วนที่ร่วมสมัยเข้าไปเป็นองค์ประกอบรองเพื่อให้เข้ากับยุคสมัยและเหตุการณ์ในปัจจุบัน การเลือกใช้สีที่ฉูดฉาดเพื่อขับเน้นตัวละคร ให้มีความโดดเด่นบนผืนผ้า ซึ่งตัวละครแต่ละตัวนั้นได้ปรับประยุกต์และถอดแบบมาจากตัวละคร ในสิม หรือ ฮูปแต้ม คงลายเส้นและรูปแบบการเขียนแบบช่างพื้นบ้าน ที่หลงเหลือใ้แปรงของพู่กันเอาไว้ รวมทั้งการจัดองค์ประกอบหลักและองค์ประกอบรองของภาพให้มีระยะ เพื่อเพิ่มมิติการรับรู้ทางสายตาของคนที่มองระยะไกลอาจเห็นเป็นลายผ้าที่สดใส แต่เมื่อเข้าไปใกล้และชมรายละเอียดจะมองเห็นเรื่องราวของวรรณกรรมที่อยู่บนผืนผ้าพระเวส ผ่านสัญลักษณ์ของตัวละครที่ทำให้คนเข้าใจถึงเนื้อหาและข้อคิดของวรรณกรรม

การสังเคราะห์ข้อมูลเชิงเทคนิค

งานจิตรกรรมไทยส่วนใหญ่นิยมการร่างภาพไทยบนผืนผ้าหรือผนังโดยตรงเนื่องจากรูปแบบและลวดลายของงานจิตรกรรมไทยนั้นมีการใช้วิธีการซ้ำของแบบ(repetition) เช่น ตัวละคร เทพ เทวดา เครื่องประดับบนร่างกายของตัวละคร หรือ ลวดลายของปราสาทบนสถาปัตยกรรม เป็นต้น จึงกินระยะเวลาในการเขียนภาพนาน การเขียนภาพไทยจึงมีเทคนิคในการร่างภาพโดยวิธีการฉลุกระดาษเป็นลวดลายเพื่อที่จะสร้างความสมมาตร การลวดลายที่เท่ากันตามอุดมคติของการเขียนภาพลายไทย ส่วนในงานจิตรกรรมอีสาน จะมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เนื่องจากช่างแต้มส่วนใหญ่เป็นชาวบ้าน หรือผู้ที่เคยบวชเป็นพระมาก่อน ด้วยเทคนิควิธีการของช่างไทยนี้ผู้วิจัยได้ปรับวิธีการสร้างภาพวาดที่มีการซ้ำกันไว้เป็นลวดลายสำหรับผ้าพระเวส และปรับประยุกต์กระบวนการสร้างงานโดยการนำเทคนิคภาพพิมพ์มาใช้ในงานสร้างสรรค์ เพื่อลดกระบวนการทำงานที่ส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่ของช่างแต้มเพียงผู้เดียว โดยมีวิธีการวางองค์ประกอบดังนี้

1 การกำหนดภาพองค์ประกอบหลักหรือละครหลักในชาดกของผืนผ้าพระเวสทุกผืน อาทิเช่น พระพุทธเจ้า พระเวสสันดร ชูชก ฯลฯ ใช้เทคนิคซิลค์สกรีนบนผืนผ้าพระเวส เพื่อควบคุมโครงสร้างของผืนผ้าโดยรวมทุกผืนให้มีเอกภาพพร้อมไปในทิศทางเดียวกัน รวมทั้งเพื่อเป็นการแก้ปัญหาเรื่องการสร้างชิ้นงานจำนวนมากภายในระยะเวลาที่จำกัด

2 การกำหนดองค์ประกอบรองและรายละเอียดปลีกย่อยของผืนผ้าพระเวส แต่ละผืนอาศัยเทคนิคสีอะคริลิก โดยใส่ภาพ และสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่แสดงการผูกโยงเข้ากับตำนาน หรือ เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวัดและชุมชนแต่ละแห่ง เพื่อสร้างเอกลักษณ์ให้กับผลงานแต่ละผืน

กระบวนการสร้างสรรค์ผลงาน

การพัฒนาผลงานช่วงที่1

องค์ประกอบบนผืนผ้าพระเวสในการพัฒนาผลงานช่วงที่1 มีแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างผ้าพระเวส ผืนยาวที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมในงานบุญพระเวส เนื่องด้วยผืนผ้าพระเวสผืนเดิมได้มีการชำรุดทำให้ผู้วิจัยมีจุดประสงค์ที่จะทำผ้าพระเวสถวายไปยังวัด และต้องการที่จะพัฒนารูปแบบของงานจิตรกรรมอีสานให้คงอยู่ จึงได้มีการสอบถามไปยังวัดต่าง ๆ ในแถบภูมิภาคอีสาน ที่มีการจัดงานบุญพระเวสเป็นบุญประจำปี และได้รับการตอบรับจากวัดและหน่วยงานที่สนใจ จึงได้วางแผนการทำงาน ลงพื้นที่ในการเก็บรวบรวมข้อมูลมาเพื่อนำมาสร้างสรรค์เป็นงานจิตรกรรมผ้าพระเวส แจกจ่ายไปยังวัดและสถานที่ ๆ ต้องการ

การพัฒนาผลงานในช่วงแรกจึงเป็นการวางองค์ประกอบของภาพ ที่มาจากวรรณกรรมชาดก การเลือกวัสดุในการสร้างสรรค์ที่มมีคุณภาพและยืดระยะเวลาในการเก็บผ้าได้นาน โดยการทดลองและทดสอบวิธีการในการสร้างสรรค์ เทคนิคทางศิลปะ ในเรื่องของกระบวนการและวิธีการ การจัดวางเลือกใช้ องค์ประกอบทางทัศนธาตุ ได้แก่ รูปร่าง รูปทรง เส้น สี น้ำหนัก และจุด ให้เกิดความเป็นเอกภาพ โดยใช้ความสดของสีที่ผ้าจากผ้าและความสดของสีที่ระบายลงบนผืนผ้า ที่ให้พื้นผิวที่แตกต่างกัน

สรุปในช่วงการพัฒนาช่วงที่ 1 เป็นการวางองค์ประกอบ ด้านการเขียนภาพ เทคนิคซึ่งได้ มาจากการงานช่างแต้มผู้ที่สร้างสรรค์ ผ้าพระเวส การควบคุมองค์ประกอบของภาพให้เกิดเอกภาพในตัวงาน การร้อยเรียงเหตุการณ์ในเนื้อเรื่องจากต้นจนจบ และการหาวิธีการ อธิบายภาพโดยใช้สัญลักษณ์เข้ามาเป็นส่วนช่วยให้คนเข้าใจ จนถึงการพัฒนาวีธีการวาดเส้นที่เป็นแบบเฉพาะตนซึ่งได้ที่มาจาก ฮูปแต้ม จิตรกรรมในลิมอีสาน โดยศึกษาจากการเล่าเรื่องผ่านภาพตัวละครในลิมอีสาน ถอดออกมาเป็นลักษณะท่าทาง การเคลื่อนไหว ที่สนุกสนาน การทดลองเทคนิคและวิธีการวาดลงบนผืนผ้าจากการใช้เทคนิคทางภาพพิมพ์เข้ามาช่วยเพื่อใช้ในการผลิตผลงานให้มีคุณภาพ และคงความเป็นเอกลักษณ์พื้นถิ่นเอาไว้

ภาพที่ 6 จิตรกรรมผ้าพระเวสของวัดแจ้งสว่างใน อำเภอยุเมอ จังหวัดขอนแก่น ก่อนการบูรณะ
ที่มา: ห่มสวรรค์ อุ่มานทรัพย์, 12 มีนาคม 2551

การพัฒนาผลงานในช่วงที่2

แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพของกระบวนการสร้างสรรค์ผลงาน 89พระเวสบูชาศรัทธา ในหลวงรัชกาลที่9 เป็นการพัฒนาผลงานให้มีคุณภาพและมีความสมบูรณ์ทั้งในเรื่องของการผลิตผลงาน และการแจกจ่ายผ้าพระเวส ไปยังพื้นที่ ที่มีความประสงค์จะขอรับผ้าพระเวส เพื่อนำไปประกอบในงานบุญพระเวส จากการทดลองแจกผ้าในช่วงพัฒนาผลงานช่วงที่1ทำให้มองเห็นการปรับปรุงรูปแบบและการวางแผน กระบวนการในการทำงานให้สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่นที่เป็นพื้นที่ชนบท การสร้างสรรค์ผลงานให้คนในท้องถิ่นเข้าใจกระบวนการ สร้างสรรค์งานในรูปแบบใหม่ และเปิดใจรับการสร้างสรรค์ผลงานผ้าพระเวสในรูปแบบที่มีสีสัน แต่คงความจิตกรรมอีสานเอาไว้ ได้แทรก เข้าไปในพิธีสำคัญของคนในท้องถิ่น และสร้างความภาคภูมิใจในผลงาน ดังนั้นแนวคิดในช่วงพัฒนาผลงานช่วงที่2 จึงเป็นการขยายขอบเขต ของจำนวนผืนผ้าที่ผลิตขึ้นมาให้ได้ในจำนวน89ผืนตามพระขมัญมายุของพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เพื่อเป็นการเทิดทูลและระลึกถึงคุณงามความดีของพระองค์ท่าน จึงมีการจัดเป็นโครงการ สร้างผ้าพระเวสเพื่อบริจาคไปยังหน่วยงานและ วัดที่ต้องการทั่วประเทศ อีกทั้งแนวคิดในการพัฒนาผืนผ้าให้เป็นในลักษณะการแสดงผลงานในนิทรรศการเพื่อใช้ประกอบในการเรียนรู้ เชิง สร้างสรรค์ ทางด้านภาพ เทคนิค และการเล่าเรื่อง ที่ปรากฏอยู่บนผืนผ้า แก่บุคคลทั่วไป

ภาพที่ 7 ภาพผลงานการพัฒนาผ้าพระเวสช่วงที่2
ที่มา: ห่มสวรรค์ อุ่มานทรัพย์

การพัฒนาผลงานในช่วงที่3

การพัฒนาผลงานในช่วงที่ 3 เป็นการรวบรวมกระบวนการการทำงานทั้งหมดและขยายผลจากของเขตของผลงานผ้าพระเวส 89 ผืน ได้เพิ่มจำนวนเป็น100ผืน เนื่องจากยังมีวัดที่ต้องการที่ผ้าพระเวสไปใช้ร่วมในงานบุญจึงเพิ่มจำนวนตามกำลังของตน นอกจากนั้นยังได้ตั้งโครงการเป็นการระดมทุนตามกำลังศรัทธา โดยเป็นองค์กรอิสระไม่แสวงหาผลกำไรบน เว็บเพจ(web page) ภายใต้โครงการ “89 banners for rama โครงการ 89 พระเวสศรัทธา บูชาในหลวง ร.9” ทางโซเชียลมีเดีย(Social Media) ทั้งนี้เพื่อติดตามผลและเป็นการเปิดโอกาสให้กับประชาชน องค์กรได้มีส่วนร่วมในการเผยแพร่ผลงานกิจกรรมของชุมชนลงบนพื้นที่ออนไลน์

ภาพที่8 ภาพผลงานการพัฒนางานผ้าพระเวสช่วงที่3 จำนวน 89 ผืน

ที่มาจาก ห่มสวรรค์ อุমানทรย์

ด้านการนำเสนอ

กระบวนการนำเสนอได้มีการจัดทำผ้าไปบริจาคให้แก่ชุมชนในท้องถิ่นใช้ในการประกอบพิธีในงานบุญพระเวส งานสร้างสรรค์จิตรกรรมผ้าพระเวส จำนวน 89 ผืน มีขนาดความยาว 40-50 เมตร ความกว้าง 1.20 เมตร ได้สร้างเรื่องราวที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช แสดงผ่านภาพ เทคนิค และรูปแบบงานจิตรกรรมอีสาน ผ่านเรื่องของการทาน บารมีของพระเวสสันดร จากที่เริ่มต้นได้ตั้งเป้าหมายเอาไว้เพียง 89ผืน ได้เพิ่มจำนวนในช่วงการพัฒนาผลงานในช่วงที่2 เนื่องจากความต้องการของชุมชนที่ขาดแคลนผ้า ปัจจุบันเป็นจำนวน100ผืน เป็นผ้าปฐุมบท

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา

ในการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาเกี่ยวกับผ้าพระเวสที่เล่าเรื่องวรรณกรรมพระเวสสันดรชาดกผ่านประเพณีงานบุญพระเวสพบว่าการสร้างงานศิลปะผ่านผ้าพระเวสนี้ สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมของชนอีสานที่มีอยู่ในประเพณีงานบุญพระเวส ที่มีอยู่ในพิธีกรรมและคติความเชื่อของศาสนาในงานบุญผ่านพระเวสสันดรชาดก จากการฟังเทศน์ ถ่ายทอดออกมาในรูปแบบภาพเล่าเรื่อง ดังเช่นงานจิตรกรรมผ้าพระเวส ซึ่งมีวิถีชีวิตในการหล่อหลอมจิตใจของคนให้มีคุณธรรม มีจิตใจที่ตั้งมั่นอยู่ในศีลและธรรม การทำบุญและการให้ทาน มีนัยสำคัญในการปลูกสำนึกของค่านิยมของคนในชุมชน การจัดงานบุญความสำคัญในระดับชุมชนทางด้านจิตใจเพราะทำให้คนได้ค่อยๆซึมซับและรับรู้คตินี้ที่แฝงไปด้วยแนวคิดและคำสอนของคนรุ่นหลัง ไว้เป็นมรดกตกทอดมายังคนรุ่นใหม่ อีกทั้งยังปลูกฝังความคิดในเรื่องเสียสละ การให้ทานเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น ผ้าพระเวส จึงเป็นเสมือนตัวกลางที่เชื่อมโยงความรู้สึกหวงแหน และความภาคภูมิใจของคนในชุมชน ในฐานะของงานศิลปะ คุณค่าของงานจิตรกรรมพื้นบ้าน ที่มีการเล่าความหมายแบบตรงไปตรงมา และใช้เป็นเหมือนเครื่องมือในการสื่อสารระหว่างตัวผลงาน และชาวบ้าน เมื่อศิลปะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและเริ่มมีการใช้งาน (Function) จึงทำให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมทางความรู้สึก และเป็นเหมือนสมบัติของส่วนรวมที่จะต้องอนุรักษ์และหวงแหน

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเทคนิค

การวิเคราะห์เทคนิคจากการนำเสนอภาพผลงานสร้างสรรค์ พบว่าหลักการในการสร้างสรรค์ผลงานผ้าพระเวสของช่างแต่มีใช้กระบวนการในการเขียนที่เน้นความโดดเด่นของเส้น สี น้ำหนัก ที่มีความชัดเจน มองเห็นได้ชัดในระยะไกล ดังนั้นผ้าพระเวสที่เห็นในพื้นที่อีสานรวมทั้งผลงานสร้างสรรค์ชุดนี้จึงใช้หลักการในการนำเสนอวิธีการเดียวกันแต่จะมีความแตกต่างในเรื่องของเอกลักษณ์และการออกแบบที่เกิดจากการสังเคราะห์เรื่องราวและรูปแบบจากงานหัตถ์ในลุ่มอีสาน และการเลือกใช้ผ้าในการเขียนที่แตกต่างกัน จึงทำให้ผลงานสร้างสรรค์ผ้าพระเวสมีลักษณะแตกต่างแต่ยังเหลือร่องรอยและการวาดที่เป็นลักษณะพื้นถิ่น

การพัฒนาผลงานสร้างสรรค์เชิงเทคนิคโดยการเลือกใช้วิธีการพิมพ์ภาพจากแม่พิมพ์ซิลิโคน พบว่าการสร้างสรรค์ผลงานผ้าจิตรกรรมอีสานผ้าพระเวสนี้ ได้นำเอาความรู้ทางศิลปะ มาเป็นเครื่องมือในการผลิตผลงานและการรักษาคุณภาพ ยืดระยะเวลาของผ้าพระเวสในการนำมาใช้ในแต่ละปี การพัฒนาเรื่องเทคนิคในกาสร้างสรรค์ช่วยให้เกิดการเรียนรู้และปรับเปลี่ยนวิธีการให้เข้ากับยุคสมัย ผลจากการพัฒนาที่ได้นอกจาก เพิ่มกำลังการผลิต และช่วยลดความเสียหายแล้ว ยังสามารถต่อยอดความคิดจากวิธีการเขียนภาพแบบดั้งเดิมของช่างแต้มให้คงอยู่

อภิปรายผล

การอภิปรายผลจากการพัฒนาชุดผลงานแบ่งเป็นสองส่วน ส่วนแรกคือเชิงสาระและเนื้อหาของการผลิตผลงานผ้าพระเวส ในการพัฒนาและต่อยอดองค์ความรู้เชิงช่างพื้นบ้าน และการผสมผสานร่วมสมัยเข้าไปในงานจิตรกรรมอีสาน ซึ่งจากการซึ่งผลลัพธ์ในการสร้างสรรค์ครั้งนี้สามารถพัฒนาผลงานได้ทั้งในทางเนื้อหาและเทคนิคให้เหมาะสมกับบริบทและการใช้งานของชุมชน รวมทั้งการถ่ายทอดกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานสามารถนำไปปรับประยุกต์และใช้ต่อไปได้ ส่วนที่สองคือเชิงการปฏิสัมพันธ์กับชุมชน ซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญในการนำผ้าพระเวสไปเผยแพร่ ในชุมชน ในเรื่องของวิธีการที่จะนำเอาความรู้ชุดนี้ไปเผยแพร่ในลักษณะของกิจกรรม ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของพื้นที่และเวลา

89 ผืนผ้าจิตรกรรมผ้าพระเวสบูชาในหลวงรัชกาลที่ 9 นี้ เป็นการสร้างงานศิลปวัตถุ เพื่อเป็นการสร้างสิ่งที่เป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชนอีสานและการสำนึกถึงบ้านเกิดของตัวผู้วิจัยที่เห็นผ้าพระเวสตั้งแต่เด็ก งานจิตรกรรมอีสานจึงเป็นแรงบันดาลใจสำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยขับเคลื่อนโครงการวิจัยนี้มายังท้องถิ่นอีสานที่เป็นบ้านเกิดของผู้วิจัยเอง เพื่อที่จะสืบสานวัฒนธรรมและประเพณีของคนอีสานเอาไว้ รวมทั้งการลงพื้นที่เข้าไปการสร้างผลงานศิลปะเพื่อให้ประโยชน์กับชุมชน เป็นการให้ความรู้แก่ชุมชนโดยมีศิลปะเป็นสื่อกลางที่ทำให้คนอีสานได้มีความภาคภูมิใจในผ้าพระเวสที่ได้รับ เป็นเสมือนการทำบุญร่วมกันระหว่างศิลปินผู้สร้างสรรค์และคนในชุมชน

ข้อเสนอแนะ

พื้นที่ของความเชื่อทางศาสนาเป็นสิ่งที่ควรคำนึงถึง เพราะตั้งแต่กระบวนการศึกษาที่มาของผ้าและเทคนิคการเขียนผ้าของช่างพื้นบ้านนั้นก็มีข้อจำกัดในการศึกษาเนื่องจาก ความเชื่อเรื่องการคลีผ้าพระเวส ในภาคอีสานที่เชื่อในเรื่องของการทำผิดจารีต หรือ “ขล่ำ” ภาษาอีสาน จะต้องมีการทำการขอมมาก่อน ซึ่งบางชุมชนก็ไม่สามารถทำได้เนื่องจากเป็นของหวงห้าม ดังนั้นผู้วิจัยควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับความเชื่อของชุมชน และการเข้าไปขอความร่วมมือกับคนในชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- ชัชช ปุณโณทก. (2530). *ศิลาจารึกวัดแดนเมือง 2, ศิลาจารึกอีสานสมัยไทย-ลาว: ศึกษาทางด้านอักษรวิทยาและประวัติศาสตร์* อีสาน. กรุงเทพฯ: คุณพินอักษรกิจ.
- จักรมนตรี ชนะพันธ์. (21 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2550). *บุญผะเหวดอีสาน : กับมหาทานบารมี*. สืบค้นจาก https://www.silpa-mag.com/club/art-and-culture/article_6667
- จารุณี อินเฒ่าฉาย. (2545). *พระบฏ: ภูมิปัญญาไทยในจิตรกรรมไทยประเพณี ศิลปากร*, กรุงเทพฯ: เอ.พี.กราฟิค ดีไซน์และการพิมพ์ จำกัด.
- ชวลิต อธิปัตยกุล. (2559). *รายงานการวิจัย ชูบแต้มในวัฒนธรรมลาว-ลาวล้านช้าง : ความโยงใยเชื่อมโยงสืบทอดกับชูบแต้ม อีสานของประเทศไทย*. อุตรธานี: เต้า-โล่.
- ทรงวิทย์ พิมพ์กรรม. (2560). *ชูบแต้ม มรดกวัฒนธรรมสองฝาแฝด*. ใน มารศรี สอทิพย์ การสัมมนาวิชาการสานสัมพันธ์วัฒนธรรมไทย-ลาว ครั้งที่ 4. ขอนแก่น
- พระครูวินัยธรมานพ ปาละพันธ์ (กนุดสี โล). (2553). *สืบสานการเทศน์มหาชาติ*. กรุงเทพฯ ฯ : บริษัท เอดิสัน เพรสโปรดักส์ จำกัดไฟโรจน์ สโมสร. (2532). *จิตรกรรมฝาผนังอีสาน*. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์กรุ๊ป จำกัด
- รณภพ เตชะวงศ์. (2553). *ความเหมือนที่แตกต่าง* ใน นิยม วงศ์พงษ์ท่า, บทความวิชาการศิลปวัฒนธรรมลาว-ไทย: มรดกล้านช้าง 2. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา
- ศิริพันธุ์ ตาบทเพชร. (2541). *ชูบแต้มลิมอีสาน จังหวัดมหาสารคาม*. เมืองโบราณ
- สารานุกรมวัฒนธรรมไทย. (2542). *ภาคอีสาน เล่ม 9*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์
- สุมาลี เอกชนนิยม. (2548). *ชูบแต้มในลิมอีสาน งานศิลป์สองฝั่งโขง*. กรุงเทพฯ: มติชน
- สุรัชย์ จงจิตงาม. (2551). *พระบฏวัดนาคตหลวง. วารสารเมืองโบราณ*. 34(3), 1.
- อภิวิชญา นาเลิง. (2558). *การเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบผ้าผะเหวดอีสาน. วารสารวิถีสังคมมนุษย์*. 3(2), 156-178